

השונמית – ג'סי (ישע) אתל סמפטר
Jessie Sampter – סופרת, מחנכת וחלוצה ציונית "יוצאת דופן".

מאת הדה רכניץ

ישע סמפטר הייתה תמיד "המחפשת" ("Seeker", כשמה של אסופת שיריה), זו שחיפשה כל חייה מזור לכאב הפיזי ולמצוקה הנפשית וחשה כמיהה רוחנית לא תמיד מוגדרת. השפיעה על הציונות האמריקאית ועל הציונות הארץ ישראלית. עם עלייתה ארצה, החלה מפיצה את הרעיונות הפציפיסטיים שלה, את הרעיונות למען דו-קיום ערבי-יהודי, ואת הרעיונות הסוציאליסטיים לשיוויון כלכלי וחברתי ואף מיגדרי.

נולדה בניו יורק למשפחה יהודית אמידה ומשכילה. בגיל 12 חלתה בפוליו, מה שהטביע חותם על כל תחום בחייה. ישע הפסיקה ללכת לבית ספר והשכלתה הייתה בעיקר פועל יוצא של מורים פרטיים שהגיעו הביתה ושל קריאה אינטנסיבית. מצבה הנפשי הורע עוד יותר כששני הוריה נפטרו בהפרש של מספר שנים, והיא, בשנות ה-20 שלה.

חלק גדול ממחשבותיה וחלומותיה ביטאה בכתב, בעיקר בשירים, אותם כתבה מגיל צעיר. חברים קרובים, ביניהם הנרייטה סאלד, ערכו לה היכרות עם הציונות, והמפגש עם הרעיון החדשני והמהפכני יחסית באותה תקופה, יצר מהפכה בנפשה. היא החלה עוסקת בנושאים ציוניים באינטנסיביות, ואף הכינה קורס בנושא, שזכה לשבחים רבים. אך כמו אצל ישע, גם הנושא הציוני טופל מזוויות מעניינות במיוחד.

ב-1916 ישע הסבירה כי כל מה שהעמיק את ההומאניות שלה, העמיק גם את האמריקאיות שלה, והציונות העמיקה את ההומאניות שלה. היא האמינה שיש צורך ב"גיוון של תרבויות ושפות", בחילופי תרבות, על מנת לקיים חברה חופשית ושוקקת חיוניות. מנהיגים ציוניים אמריקאיים זיהו בין 'ציונות' ל'דמוקרטיה'. היא התקדמה בתפיסה הציונית שלה: מתפיסה מצומצמת של רכישת קרקעות בארץ ישראל, לחזון בינלאומי על שיוויון, דמוקרטיה, רווחה חברתית, פציפיזם ושיתוף פעולה בין עמים. באמצעות הציונות ניתן היה לדעתה, לסייע לכל העמים המדוכאים, שהרי יעודם של היהודים הינו ללמד את העולם שהיחידה הלאומית איננה זהה לסך כל האנשים המרכיבים אותה. וכשם שבהיסטוריה, היהדות העניקה לעולם את הצדק הפרטי, האינדיבידואלי, כך בעתיד, היא תעניק לעולם את הצדק הלאומי - הציונות כתנועה לאומית אוניברסאלית.

ההסתכלות על כתיבתה, הינה יותר כעדות היסטורית לתקופתה ופחות ככתיבה ספרותית: המורשת שהותירה אחריה הינה אישית יותר מספרותית. היא ניחנה באומץ יוצא מן הכלל להתגבר על נכותה ולעמוד איתנה בדעותיה. וכאמור ניסיונותיה היו להביא לפיתוח היהדות

דווקא בארץ ישראל, לקדם שיוויון וצדק כלכלי וסוציאלי, ולקרב את שתי האוכלוסיות - היהודית והערבית, לחיות זו לצד זו ביחסי שכנות טובים ובשלום.

בגיל 36, ב22 בספטמבר 1919, עלתה ארצה, תוך ויתור על האזרחות האמריקאית. תחילה התגוררה בירושלים, אחר כך בנתה בית ברחובות (אותו כינתה "הארמון"), ולבסוף, עברה לקיבוץ גבעת ברנר.

כאשר ישע הגישה בקשה לקבל דרכון אמריקאי, באפריל 1919, בשורה הראשונה היא כתבה "ג'סי סמפטר" (רווקה). היה זה די נדיר אז, שאישה לבד תבקש דרכון.

נושא הרווקות והנישואין העסיק אותה לא מעט. כמקובל בתקופתה, ישע לא כתבה על מין באופן מפורש, אך ישנם רמזים מיניים בכתביה. יש שביטאה תשוקה לנשים ויש שהצטערה שאיננה גבר. באוטוביוגרפיה שלא פורסמה, סיפרה ישע- כאדם בוגר- על ילד בן גילה, שגר בשכנות והיה חבר קרוב ועל ניסיונותיה בגיל 7 להשפיע על אביה, לעזור לה להפוך לבן. זו הייתה עבורה תשוקה בוערת. בדמיונה, חשבה ישע שאם אביה יקנה לה חליפה של בנים ויאפשר לה לספר את שיערה, היא תהפוך לבן.

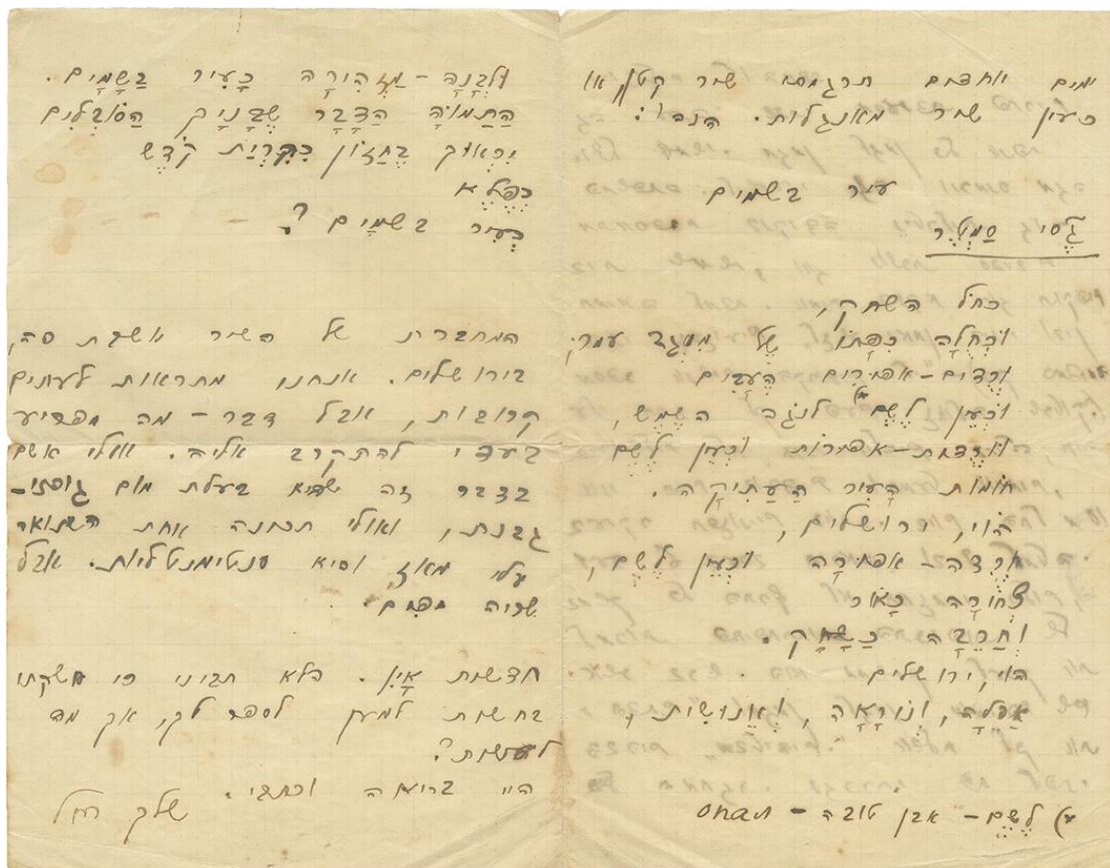
זמן לא רב אחרי שאביה נפטר והיא חלתה בפוליו, פגשה ישע את נורה, שהייתה צעירה ממנה בשנה, מפגש שיהפוך עבורה למשמעותי מאוד. לנורה הייתה חסרה ארובת עין מלידה וצד אחד של פניה היה מצולק בשל ניתוחים רבים שעברה, אך בעיני ישע, היא הייתה נערה יפה, גבוהה וחטובה וישע אהבה א/נשים יפים. היא ראתה ביופי מעלה חשובה. ישע מתארת את המשיכה שחשה אליה ושגם הפחידה אותה, את החשמל שעבר בה כשהיא נגעה בידה ואת צערה, לעיתים, שאינה בן, כי אז אולי היו יכולות להינשא. שתיהן סבלו מנכות פיזית שקישרה ביניהן - ישע ראתה בנורה שילוב של יופי ועיוות ... שילוב שרק הגביר את המשיכה. לקראת סוף שנות ה-20, כאשר בן דוד בו הייתה מאוהבת, סבל משחפת חמורה, הייתה זו נורה שניסתה לנחם אותה, וישע מתארת את מגע ידיה של נורה כממגנט, מחשמל, תחושה שהייתה מצד אחד נעימה, אך באותו זמן גם מפחידה במקצת. שנים מאוחר יותר, כאשר נורה התחתנה, ישע כתבה שאמנם היא שמחה עבורה, אך היא חשה שננטשה.

אחר כך, נמשכה ישע לבחור בשם לואיס, אך למרות שהוא נהנה מחברתה, הוא לא היה מעוניין בקשר רומנטי איתה. כמוה, גם הוא חשב שמין אינו דבר קדוש. נראה שבאותה תקופה (ראשית המאה ה-20), בעלי נכויות נחשבו ל"קדושים" ו"טהורים" יותר מיתר בני האדם. לפני שפגשה אותו, כתבה ישע שהיא משתוקקת למאהב, אך לאחר שהבינה שהוא בחור שהיה כה נאה בעיניה והיא חשבה שתוכל לאהוב, לא היה מעוניין בה מבחינה רומנטית, היא תיארה את הקשר כ"פלירט טיפשי". גם הצורה בה כתבה על הקשר ביניהם לא הייתה כה נלהבת כמו הצורה בה כתבה למשל על נורה. מאוחר יותר, כשנדע לה שהוא נישא לחברה משותפת, היא אמרה שהיא שמחה בשבילו (ראו שרה אימהוף, עמ' 157)

אמנם ישע הייתה מעוניינת באהבה רומנטית, אך היא לא מצאה את המיועד. באוטוביוגרפיה שכתבה, היא העלתה שאלות בנוסח "האם אישה לא נשואה הינה נורמלית"? ותהתה האם משיכתה "למעשים מיניים פרברטיים" הינם תוצאה של היותה לא נשואה? עם זאת אין היא מתארת מעשים ספציפיים.

אחרי האכזבה שחשה מיחסו של לואיס, מתארת ישע מפגשים עם נשים שונות, שהיחסים שמתפתחים ביניהן יכולים להתפרש כיחסים לסביים. נישואין מבחינתה ביטאו יותר קרבה ומחויבות, מאשר קשר עם גבר. כשהיא החליטה לעלות לארץ, היא חשה שהיא כאילו מתחנתת ויצאה עם אחותה, לקנות לעצמה נדוניה: היא הכריזה שהיא נשואה לארץ ישראל.

משהגיעה לארץ, התיישבה בירושלים, שם פגשה גם את רחל המשוררת (תרגמה שיר שלה). רחל ציינה שהן נפגשות לעיתים קרובות, אך יש דבר מה המפריע לה להתקרב לישע "אולי אשם בדבר זה שהיא בעלת מום גופני- גיבנת ואולי תכונה אחת השנואה עלי מאוד, סנטימנטליות"... (להלן השיר המתורגם).

ואכן המראה הפיזי שלה העסיק את ישע מאוד. בשל הפוליו, היא ראתה את עצמה כמעוותת ונמנעה מלחשוף את גופה אפילו בפני נשים. לעיתים, רצתה להיות 'הרמאפרודיט' (יצור שהוא גם גבר וגם אישה), כדי שלא תצטרך לחיות על פי המוסכמות ההטרוסקסואליות, כמו למשל להינשא וללדת ילדים.

ישע לא נישאה ולא ילדה ילדים ביולוגיים, אך הצליחה לקיים משפחה משלה: ביולוגית - בארצות הברית הרחוקה: אחותה ובני ביתה; ולא ביולוגית בארץ - חברתה, לאה ברלין, ביתה המאומצת, תמר, וחברי גבעת ברנר, הקיבוץ בו התגוררה בסוף חייה.

חייה אם כך, חרגו מן המוסכמות החברתיות של תקופתה. מרבית בני "משפחתה" לא היו קרובי דם שלה ובכל זאת הם היו עבורה משפחה. משפחה מורחבת, שחבריה היו קשורים זה לזה מבחינה אמוציונאלית ואינטלקטואלית. יש בכך גם דחייה של הגדרת המהות האנושית "הקונבנציונאלית", כמבוססת על זוג הטרוסקסואלי שמתחתן ומוליד ילדים. היא חשה שמטרת הקיום האנושי הינה מעבר לכך. אמנם לעיתים היא חשה רצון לילד, אך גם ידעה שזה לא אפשרי. היצירתיות והקשרים האנושיים, היו אפשריים, לדעתה, גם עבור מי שאינו נשוי והורה לילדים ביולוגיים.

את לאה ליזה ברלין (בר אילן) הכירה בירושלים, די קרוב לעלייתה לארץ. הקשר ביניהן היה חזק ("התקשרנו ביחסי רעות"), אם כי זו לא הייתה כנראה אהבה ממבט ראשון. במשך כחצי שנה חיפשו מקום מגורים מתאים (ובזמן זה התראו מידי יום) ואז במרץ 1920, עברו לגור יחד. מאוחר יותר הצטרפה אליהן גם אימה של לאה, שעלתה לארץ מרוסיה. לאה הייתה עבור ישע משענת פיזית ואינטלקטואלית. היא הרבתה לכתוב לאחותה (ובכלל) על לאה, על מעלותיה ועל רגשות החיבה שלה כלפיה, המתעצמים תדיר. היא תיארה את תחושתה כשעברו לגור יחד, שהנה סוף סוף יש לה בית אמיתי משלה. את הבית לאה סידרה בסגנון מזרחי במקצת וישע הייתה מאושרת. באחד ממכתביה לאחותה ציינה שאנשים אומרים שהיא נראית טוב והיא הירבתה להשתמש במילה "אנחנו" (כשכוונתה ללאה ולעצמה). היו להן טעמים דומים באוכל, קראו יחד ספרים, שוחחו רבות על ציונות... תיארו אותן כמשלימות האחת את השנייה. הקשר עם לאה גרם לישע להיות פחות מדוכאת בשל נכותה. כשלאה הייתה צריכה לנסוע לצורך עבודתה הציונית, ישע תיארה את געגועיה אליה. לאחר מספר שנים בהן לא חיו יחד בצורה רציפה, הן עברו לגבעת ברנר, שם נשמעו מידי פעם רמיזות על יחסיהן.

בקיבוץ, הקימו בית הבראה צמחוני מכספה של ישע ואילו לאה ניהלה אותו. היה זה פרוייקט משותף שהולידו יחד וקירב ביניהן עוד יותר. למרות מריבות מידי פעם...

ישע נהגה גם לפרסם בעלון הקיבוץ ולהתייחס לנושאים מגוונים. בין היתר היא המליצה לילדי הקיבוץ להתרחץ בעירום יחד עם הוריהם כדי שילמדו ש"לא משיכת הגוף היא העיקר והיסוד הבריא לחיי המין, אלא משיכת בן האדם כולו לבן זוג המתאים לו ליצירה משותפת". בכתבה לעיתונות הציונית האמריקאית היא ציינה כי למרות משבר הדיור, לזוגות בקיבוץ יש אוהל או חדר משלהם, כי הם נוהגים בדרך כלל להתחתן לפני הולדת הילד הראשון, במיוחד כדי שאפשר יהיה לרשום אותו מבחינה אדמיניסטרטיבית. ישע הדגישה כי בקיבוץ אין מחלות מין וזנות, כמו גם פגיעות מיניות.

באוגוסט 1936 כתבה ב-Jewish Frontier בשבחן של הנשים הלוקחות חלק במאבק החלוצי: "האישה החלוצה היהודיה חייבת לעמוד ליד האיש שלה כעת בהגנה, ומאוחר יותר להשתתף עמו בעבודת הבנייה השלווה. הבנות הקטנות שבאו מגרמניה בשנה האחרונה כבר שזופות מהשמש, יש להן אותו צבע והן מדברות אותה עברית כמו הבנות הצעירות שנולדו בירושלים או בוורשה. הנה עומדת אחת על התלולית, מול השמש הזורחת, בידה מטפחת לבנה, לבושה בחולצה בצבע כחול כהה ללא שרוולים, מכנסיים קצרים שחורים ונעולה סנדלים. צבעה חום והיא זקופה כעץ צעיר, עץ בודד עומד שומר על התלולית. הרוח נושבת בתלתליה החומים וידה מצלה על עיניה מהשמש העולה..."

כשישע נפטרה (25 בנובמבר 1938), לאה כתבה לאלווי אחותה :

"I don't know if you know what Jessie was to me. For the last seven years we have been all the time together. I did nothing without consulting her and so did she. I have three sisters in Tel Aviv but she was more to me than my sisters, she was a dear friend, such a friend you have only once in life. We are of the same age and I did not expect that she will leave me so soon."

"אני לא יודעת אם את יודעת מה ישע הייתה עבורי. במשך שבע השנים האחרונות היינו כל הזמן ביחד. לא עשיתי דבר מבלי להיוועץ בה ואותו דבר היא. יש לי שלוש אחיות בתל אביב, אך היא הייתה עבורי יותר מאשר אחיותיי, היא הייתה חברה יקרה, חברה מהסוג שיש לך רק פעם בחיים. אנו בנות אותו גיל ולא ציפיתי שהיא תנטוש אותי כל כך מהר".
(ראו שרה מנהוף עמ' 177).

הערה: מבקשת להודות לד"ר שרה אימהוף על שאיפשרה לי להשתמש בספר שכתבה ושאמור לראות אור בשנה הבאה (מיספרי העמודים המופיעים במאמר, מתייחסים לספר הנ"ל):

A Queer, Crippled Zionism: The Lives of Jessie Sampter/Sarah Imhoff, PhD
ד"ר אימהוף מעדיפה לכנות את ישע "קווירית" ולא לסבית, משום שהיא בחרה לחיות כל תחום בחייה בצורה חריגה, לא על פי קונבנציות ידועות. ובגלל שמחשבותיה ותשוקותיה השתנו מידי פעם ולא ניתנות להגדרות מקובעות.